

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Юрій Ключковський,
кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри загальнотеоретичних
та державно-правових наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

УДК 342.8(477)

Виборчий процес: процедурний аспект

Виборчий процес як правове явище став предметом дослідження науковців-конституціоналістів порівняно недавно. У різних аспектах його вивчали вітчизняні конституціоналісти Ю. Барабаш, В. Барський, Л. Козодой, М. Козюбра, С. Лисенков, О. Марцеляк, Х. Приходько, М. Ставнійчук, В. Федоренко та інші; дослідженню виборчого процесу присвятили свою увагу і російські дослідники, зокрема Ю. Веденєєв, А. Зінов'єв, А. Іванченко, Є. Корчиги, С. Князєв, В. Лисенко, М. Масловська. Слід, однак, відзначити відсутність значного інтересу до цієї проблеми у європейських правознавців.

В українському конституційному праві поширене уявлення про виборчий процес як інститут окремої галузі – конституційно-процесуального

права, тобто як частковий випадок загальної категорії – *юридичного процесу* [1, с. 308] чи, більш вузько, *конституційного* (точніше, *конституційно-правового*¹) *процесу* [2]. Таке уявлення передбачає розширене розуміння поняття «юридичний процес»; для цього необхідно відмовитися від обмеженого застосування цього терміна як позначення лише «врегульованої нормами права юрисдикційної діяльності держави...», тобто діяльності, спрямованої на вирішення спорів про право і здійснення правового примусу» [3, с. 14], тобто *процесу юрисдикційного*. У цьому сенсі слід спиратися на інше розуміння, яке пов'язує юридичний процес із здійсненням будь-якої правозастосовної (чи навіть просто правової) діяльності з реалізації матеріально-правових приписів [3,

¹ Ми вважаємо за необхідне розрізняти за значенням терміни «конституційний» (врегульований Конституцією чи іншим пов'язаний з Конституцією як нормативним актом) та «конституційно-правовий» (такий, що належить до галузі конституційного права). Це дозволяє розрізнити конституційно-правові процеси від процесів прийняття Конституції чи внесення змін до Основного Закону.

с. 16]. Таким чином, виборчий процес слід відносити до *неюрисдикційних юридичних процесів*.

На наше переконання, за основу розуміння виборчого процесу слід брати його діяльну сторону: будь-який юридичний (у тому числі виборчий) процес у першу чергу є нормативно врегульованою *діяльністю уповноважених суб'єктів*, які вступають між собою та з деякими іншими суб'єктами у певні правовідносини. Звернемо увагу, що виборчий процес як складне правовідношення, що реалізується у публічно-правовій сфері, охоплює величезну кількість суб'єктів, які є його учасниками. Проте не всі учасники виборчих правовідносин володіють спеціальною, виборчо-процесуальною правосуб'єктністю, яка не може існувати поза межами виборчого процесу. Тому у вивченні виборчого процесу важливу роль відіграє характеристика його *суб'єктного аспекту*, визначення кола *суб'єктів виборчого процесу* та їх відмежування від інших учасників виборчих правовідносин (див. [4]).

Водночас не можна не брати до уваги й інших аспектів виборчого процесу. Спосіб діяльності суб'єктів виборчого процесу не може бути довільним. Для забезпечення рівних прав і можливостей усіх суб'єктів виборчого процесу, недопущення зловживання ними на шкоду іншим суб'єктам, як це передбачає ст. 23 Конституції України, виникає необхідність достатньо чітко регламентувати спосіб вчинення тих дій суб'єктів виборчого процесу, які й визначають суть цього процесу. Нормативно встановлений *порядок виконання* відповідним суб'єктом певної дії у виборчому процесі природно називати *виборчою процедурою*². Сукупність виборчих процедур складає *процедурний аспект* виборчого процесу.

Нарешті, як і будь-який цілеспрямований процес, що розвивається в часі, виборчий процес характеризується власними *часовими межами* (моментами початку та закінчення), а також *строками* здійснення усіх виборчих процедур. Встановлення таких строків необхідне для упорядкування виборчого процесу, забезпечення внутрішньої логіки його розвитку, узгодженості взаємопов'язаних виборчих процедур. Цим визначається *темпоральний (часовий) аспект* виборчого процесу.

Отже, вивчення виборчого процесу як правового явища вимагає дослідження його суб'єктного, процедурного та темпорального аспектів у їх взаємодії. У цій статті ми розглянемо процедурний аспект виборчого процесу.

Процедурна модель юридичного процесу. Важливість нормативно встановлених правових процедур для забезпечення ефективної дії права (і, більше того, для забезпечення верховенства права) визнається провідними правознавцями. Так, О. Петришин стверджує: «...для досягнення соціально значимого результату в системі правового регулювання стають важливими не лише норми права як взірці поведінки, а й відповідні процедури та процес здійснення приписів правових норм, який не повинен відриватися від них, а також їх змісту» [6, с. 26]. На думку В. Авер'янова, «...процедури не тільки мають забезпечувати необхідну послідовність і максимальну повноту реалізації громадянами своїх прав і свобод, а й повинні стати перепорою для прояву суб'єктивізму і свавілля з боку службовців державних органів» [7, с. 275].

Встановлення відповідного способу дії характерне насамперед для суб'єктів владних повноважень, як це випливає із ч. 2 ст. 19 Конституції

² Співвідношення понять «процес» і «процедура» досі залишається дискусійним у науковій літературі (див., наприклад; [1, с. 293; 3, с. 27; 5, с. 55]). Ми не погоджуємося з отождивленням сутності процесу (діяльності) і процедури (порядку діяльності).

України («...зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»). Виходячи з цього, можна дійти висновку, що відповідна процедура діяльності у виборчому процесі повинна встановлюватися насамперед для виборчих комісій як єдиної категорії суб'єктів виборчого процесу, наділених владними повноваженнями. Для інших суб'єктів, які, взагалі кажучи, належать до категорій, для яких «усе, що прямо не заборонено, дозволено» (що відповідає ч. 1 ст. 19 Конституції України), встановлення чітко регламентованих процедур діяльності може з певної точки зору розглядатися як обмеження їх свободи. Через це така регламентація способів діяльності для виборців, кандидатів, політичних партій вимагає обґрунтування.

Зауважимо, що існує певна відмінність у способі встановлення обмежень та правової регламентації дій (юридичних процедур) для суб'єктів, не наділених публічно-владними повноваженнями, між сферами приватних і публічних правовідносин³. У приватній сфері для таких суб'єктів межі їх прав більш широкі і більш загальні, а свобода дій (дискреція) значно менш регламентована; це природно пояснюється, зокрема, тим, що у кожному конкретному випадку приватні правовідносини зачіпають права й інтереси обмеженого кола осіб. У публічній сфері коло учасників тих чи інших правовідносин внаслідок самої природи публічних правовідносин, як правило, значно ширше, а в деяких випадках (як під час

виборчого процесу) – навіть невідзначене; тому поведінка (дії) одного суб'єкта можуть зачіпати права та законні інтереси одночасно багатьох інших суб'єктів. Щоб забезпечити взаємоузгодження усіх цих прав і законних інтересів, як цього вимагає ст. 23 Конституції України, закон повинен встановлювати достатньо чіткі межі вільної поведінки суб'єктів. У деяких випадках, зокрема, у сфері виборчих правовідносин, навіть виникає *суспільна потреба* встановлювати законом конкретні *процедури* реалізації прав та законних інтересів суб'єктів, які, взагалі кажучи, діють відповідно до ч. 1 ст. 19 Конституції України. Можна стверджувати, що чим ближчі відповідні дії суб'єкта права до здійснення влади, до народного волевиявлення, тим більша потреба регламентувати спосіб (процедуру) діяльності відповідного суб'єкта. Саме з наведених причин порядок реалізації виборчих прав і законних інтересів усіх суб'єктів виборчого процесу (а не лише виборчих комісій), тобто спосіб їх дій у виборчому процесі, підлягає достатньо чіткій регламентації.

Правова регламентація способу дій певного суб'єкта набуває форми *юридичної процедури*. Поняття юридичної процедури і відповідно процедурно-правових норм є відносно новими; як зазначають дослідники, раніше юридична процедура ототожнювалася з юридичним процесом [9, с. 40]. Є. Корчиго визначає правову процедуру як «діяльність суб'єктів права, що виступає у формі правовідносин» [3, с. 27], що пов'язується з діяльнісним розумінням юридично-

---

³ Дослідники звертають увагу на подібну відмінність у реалізації деяких політичних прав, зазначаючи, зокрема, що їх «можна розділити на здійснювані в ініціативному або в процедурно-правовому порядку. До перших належить право об'єднуватися в політичні партії..., процес реалізації яких може розпочатися лише за власною ініціативою громадян. У другому випадку процес проведення виборів... починається незалежно від волі громадян, у чітко встановлені Конституцією строки..., з дотриманням процедур призначення або проголошення... і відбувається згідно з чітко встановленою в конституційному законодавстві процедурою. У цьому випадку можна говорити про процесуально-правовий порядок реалізації громадянами цих прав» [8, с. 179-180].

го процесу. Однак, як зазначає В. Федоренко, «...у юридичній науці не можна ототожнювати категорії “процес” і “процедура» [10, с. 93]. Сьогодні сформувалася стійка тенденція до їх розрізнення саме в контексті діяльнісного розуміння юридичного процесу: якщо юридичний процес розуміємо як діяльність (послідовність реальних дій) уповноважених суб'єктів, яка розвивається в часі, то *юридична процедура* – це встановлена правовими нормами модель (належний спосіб) такої діяльності, у тому числі її порядку і послідовності виконуваних дій. Як слушно зазначає О. Кузьменко, у процедурі відсутня головна детермінанта процесу – подовженість у часовому вимірі; «процедура не є явищем, наділеним часовою динамікою» [11, с. 77]. О. Євсєєв, розглядаючи різні підходи до розуміння процедури, вважає найбільш адекватним визначення цього поняття як нормативно встановленого порядку вчинення юридичних дій суб'єктами права, яке кваліфікує як алгоритмічний підхід до розуміння процедури [12, с. 6].

Таким чином, кожен юридичний процес має свою процедурну модель, встановлену нормами права. Деякі дослідники вважають це загальним правилом, розглядаючи також судовий процес як «сукупність судових процедур» [13, с. 195]. О. Серєда вважає, що «фактично процесуальні галузі права наповнені процедурними нормами» [14, с. 17]. Згідно з позицією В. Барського, юридичний процес – це комплекс юридичних процедур, і на теоретичному рівні поняття «юридичний процес» і «юридична процедура» слід співвідносити як ціле і частину [1, с. 293]. На нашу думку,

ця позиція вимагає деякого уточнення: якщо юридичний процес – це діяльність, а процедура – це модель окремої дії, то слід казати, що не сам юридичний процес, а його алгоритм (порядок здійснення) є комплексом юридичних процедур. Діяльність суб'єкта відповідного юридичного процесу здійснюється відповідно до цих процедур, встановлених процедурними нормами – нормативними правилами, «що регулюють порядок провадження чи здійснення будь-якої діяльності шляхом встановлення послідовності та порядку виконання певних дій, пов'язаних метою – досягнення певного результату» [14, с. 17].

При цьому слід звернути увагу на особливість процедурних норм: вони завжди є носіями імперативного методу правового регулювання⁴. Можна стверджувати, що властивий публічному праву імперативний метод регулювання обумовлений не стільки начебто характерним для публічних правовідносин підпорядкуванням одних суб'єктів таких правовідносин іншим (зокрема, таке підпорядкування є епізодичним і другорядним у сфері виборчих – без сумніву, публічних – правовідносин), скільки великою питомою вагою нормативного регулювання публічно-правових процедур, які обмежують дискрецію суб'єктів владних повноважень чи суб'єктів виборчого процесу (учасників, як зазначалося, здійснення владного волевиявлення народу).

Важливо наголосити, що внаслідок їх імперативного характеру юридичні процедури, які визначають алгоритм юридичного процесу, повинні бути достатньо чіткими та однозначними. О. Євсєєв підкреслює, що «конституційна процедура повинна

⁴ Автори новітнього підручника з теорії держави і права за редакцією О. Петришина розглядають використання переважно імперативного методу правового регулювання як особливість процесуального права: «...норми процесуального права зобов'язують додержуватися встановленої процедури, не дають можливості відступати від неї» [15, с. 180]. Вважаємо це особливістю усіх процедурних норм, у тому числі тих, що належать до сфери матеріального права (щодо наявності процедурних норм у складі матеріального, зокрема конституційного права див. [1, с. 303; 10, с. 93-94]).

бути системною, тобто в ній повинні враховуватися всі її основні елементи, вона не повинна бути фрагментарною або не повністю врегульованою...; у конституційній процедурі повинні бути закріплені основні юридичні засоби, що дозволяють забезпечити належне дотримання вповноваженими суб'єктами її приписів» [12, с. 8-9]. Системність, повнота і чіткість процедур гарантує дотримання принципів правової визначеності і правової безпеки (складових принципу верховенства права) щодо усіх суб'єктів відповідних правовідносин.

При розгляді юридичних процедур слід мати на увазі, що, як правило, одна окрема норма не може встановити всієї процедури; тому юридична процедура – це *правова конструкція* (узгоджена сукупність правових норм), яка моделює певну послідовну сукупність дій суб'єкта відповідного юридичного процесу. Відповідно *реалізація юридичних процедур* через діяльність уповноважених («управлених») суб'єктів стає *юридичним процесом*.

Виборчі процедури. Зазначені міркування щодо співвідношення юридичного процесу та юридичних процедур цілком стосуються виборчого процесу і виборчих процедур. В. Барський зазначає: «Виборчий процес є технологічною інфраструктурою і формою реалізації конституційних принципів організації періодичних вільних виборів і забезпечення виборчих прав людини і громадянина в рамках передбаченої законом послідовності здійснення комплексу виборчих процедур і дій» [1, с. 309]. Точніше, процедурний аспект виборчого процесу полягає в тому, що діяльність суб'єктів виборчого процесу відбувається відповідно до нормативно визначених процедур, які у сукупності виступають правовою моделлю

(правовим алгоритмом) такої діяльності.

С. Князєв розглядає цей аспект виборчого процесу як його *інституційну компоненту* [16, с. 52]. Таке розуміння може бути прийнятним у тому сенсі, що кожна цілісна виборча процедура, яка врегульована правом, пов'язана з певним правовим інститутом. Так, наприклад, процедурі складання й уточнення списків виборців відповідають правові інститути реєстрації виборців та списків виборців; процедура голосування виборців визначає зміст правового інституту голосування і т.п. Тим не менше, на наше переконання, з огляду на сутність виборчого процесу на перше місце виходить розуміння процедури як визначеного способу (алгоритму) дії суб'єктів виборчого процесу.

Врахування імперативного характеру нормативного регулювання відповідних процедур, а отже, вимоги їх системності, повноти і визначеності, особливо важливе для виборчого процесу, до якого залучене дуже широке коло суб'єктів, часто із конкурентними інтересами⁵. Як зазначає Х. Приходько, «квінтесенцією сучасного конституційного процесу в його широкому сенсі є правовизначеність і регламентованість порядку реалізації демократії, в першу чергу як комплексу оптимальних правових процедур реалізації прав і обов'язків людини і громадянина. Предметною особливістю конституційного процесу є юридичні процедури безпосередньої і представницької демократії...» [17, с. 21]. Колишній голова ЦВК Росії О. Вешняков зазначав: «Ми, як правокористувачі, знаємо – чим чіткіший правовий акт, за яким проводяться вибори, тим простіше забезпечити виборчий процес, позбутися зайвої політизації, оцінюючи його» [18, с. 57]. Саме з цих вимог впли-

---

⁵ Цю особливість виборчого процесу влучно характеризує Є. Корчиго: «Специфікою реалізованих виборчим процесом матеріально-правових відносин... є їх всезагальність. У цьому сенсі виборчий процес – найбільш масовий із усіх, що існують» [3, с. 37].

ває деталізованість регулювання виборчих процедур вітчизняним виборчим законодавством; мета такого детального регулювання – насамперед забезпечити повноту регулювання виборчих процедур та *правову визначеність* щодо діяльності усіх суб'єктів виборчого процесу та інших його учасників. В частині, адресованій виборчим комісіям, детальне регулювання має за мету максимально обмежити дискрецію у їх діяльності, що виключало б їх свавільне втручання у виборчий процес.

Стадії виборчого процесу. Юридичний процес практично ніколи не зводиться до реалізації однієї процедури; тим більше це стосується виборчого процесу – складного процесу, що охоплює широке коло суб'єктів. Тому у кожному юридичному процесі природно виділяються його відносно самостійні етапи, які часто називають стадіями відповідного процесу. У зв'язку з цим вважається, що виборчий процес є «встановленою законом сукупністю стадій з підготовки і проведення виборів» [1, с. 309]; як зазначає С. Князев, «...виборчий процес оформляється у законодавстві і реалізується на практиці насамперед як система послідовних стадій організації і проведення виборів, які змінюють одна одну» [16, с. 52]. В. Федоренко вважає, що саме стадії виборчого процесу «...по суті, складають юридичний алгоритм процедури організації та проведення виборів...» [19, с. 35]. Кожна стадія, у свою чергу, є сукупністю процедур, що визначають порядок здійснення певних узгоджених дій, спрямованих на досягнення визначеної проміжної чи остаточної мети виборчого процесу.

Стадії (етапи) юридичного процесу не обов'язково утворюють лінійно упорядковану систему у тому сенсі, що початок наступної стадії

обов'язково пов'язаний із закінченням попередньої. Саме таким є виборчий процес, складові якого утворюють кількарівневі послідовності процедурних стадій, окремі з яких між собою не пов'язані і здійснюються паралельно⁶.

Єдиної точки зору щодо переліку основних стадій виборчого процесу серед науковців немає; небезпідставно вважається, що будь-який перелік таких стадій не може бути остаточним і з часом зазнає змін. Різні автори наводять різні переліки стадій виборчого процесу (див. [1, с. 311; 3, с. 99-102]). Здебільшого до них відносять: формування територіальної основи виборів (виборчих округів та виборчих дільниць); створення органів адміністрування виборів (окружних та дільничних виборчих комісій); складання та уточнення списків виборців; номінацію (висування та реєстрацію) кандидатів; передвиборчу агітацію; голосування виборців; підрахунок голосів та встановлення результатів виборів. Іноді стадії виборчого процесу розглядаються як великі блоки, що включають по декілька згаданих вище етапів (створення матеріально-організаційної основи виборів; реалізація пасивного виборчого права; реалізація активного виборчого права; завершальна стадія [20, с. 21]).

Не існує також єдиного переліку стадій (етапів) виборчого процесу, встановленого законодавчо (пор. переліки, що містяться у ч. 5 ст. 11 Закону «Про вибори народних депутатів України» [21], ч. 4 ст. 11 Закону «Про вибори Президента України» [22]). Більше того, певні процедури, що формально належать до складу окремих стадій (етапів) виборчого процесу, можуть виходити за його часові межі (так, поза строками виборчого процесу по суті відбувається

⁶ С. Князев стверджує, що виборчий процес складається «із ряду послідовних і взаємозв'язаних стадій» [16, с.52]. Однак це твердження не відповідає дійсності. Так, наприклад, стадія складання й уточнення списків виборців практично незалежна від стадій номінації кандидатів чи передвиборчої агітації і відбувається щодо останніх «паралельно» в часі.

етап припинення повноважень виборчих комісій, зокрема припинення окружних комісій як юридичних осіб).

Ми не будемо розглядати тут змістовне наповнення кожної із зазначених вище стадій та відповідних процедур. Однак стосовно їх переліку зазначимо, що далеко не всі виборчі процедури, встановлені законодавчо, належать до тих стадій (етапів), які зазначені у законодавстві чи визнаються дослідниками. Так, наприклад, до жодної із зазначених стадій не можна віднести процедури утворення, формування та функціонування виборчих фондів суб'єктів виборчого процесу; навпаки, практично на всіх стадіях присутні процедури оскарження порушень та розгляду виборчих спорів. У зв'язку із законодавчим визнанням інституту інформаційного забезпечення виборів постає питання, чи слід вважати, що він відповідає окремій стадії виборів.

Російські дослідники традиційно розглядають як першу стадію виборчого процесу призначення виборів [3, с. 106; 16, с. 53]; подібну позицію поділяють і деякі українські правознавці [20, с. 21]. Вважаємо, що з подібною позицією погодитися не можна. Хоча початок виборчого процесу пов'язаний із актом призначення виборів, тим не менше у часі він настає *після* видання такого акта (якщо сам акт про призначення виборів передбачений Конституцією). Розгляд цього питання змушує нас звернутися до третього аспекту виборчого процесу – *часового* (темпорального), який буде предметом окремого дослідження.

Розглядаючи виборчий процес як особливий випадок не юрисдикційного юридичного процесу, ми виходимо з того, що юридичний процес визначається *цілеспрямованою діяльністю* відповідних суб'єктів, які практично реалізують у ньому власні

права, інтереси чи повноваження. Таким чином, *діяльнісний підхід до розуміння юридичного процесу розглядає його як нормативно врегульоване суспільно-політичне явище, що розвивається у часі, у якому цілеспрямовано діють відповідно до визначених процедур уповноважені суб'єкти*. Тим самим визначаються різні аспекти цього явища (сукупності правовідносин) та його нормативного регулювання – суб'єктний, процедурний та часовий.

Суб'єктний аспект виборчого процесу передбачає діяльність суб'єктів права, які реалізують у виборчому процесі свої виборчі права та законні інтереси або специфічні, характерні лише для виборчого процесу повноваження. Спосіб діяльності суб'єктів виборчого процесу не може бути довільним. Виборчі правовідносини, що реалізуються у публічно-правовій сфері, пов'язані із здійсненням народного волевиявлення, практично завжди є багатосторонніми. З метою забезпечення рівних прав і можливостей усіх суб'єктів виборчого процесу, недопущення їх порушення діями інших суб'єктів, як це передбачає ст. 23 Конституції України, виникає необхідність достатньо чітко регламентувати спосіб (модель) виконання тих дій суб'єктів виборчого процесу, які й визначають суть цього процесу. Нормативно встановлений спосіб виконання відповідним суб'єктом певної дії, юридично значущої у виборчому процесі, природно називати *виборчою процедурою*. Таким чином, закон повинен встановити достатньо чіткі процедури, відповідно до яких суб'єкти виборчого процесу зобов'язані виконувати відповідні дії; ці процедури у сукупності складають процедурну модель виборчого процесу, що й характеризує *процедурний аспект* виборчого процесу.

Список використаних джерел

1. *Проблемы современной конституционалистики: Учеб. пособие* / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян, Н. В. Мишина и др.; под ред. М. Ф. Орзиха. – К.: Юринком Интер, 2012. – 368 с.
2. *Приходько Х.* Конституційний процес: проблема класифікації та правового забезпечення в Україні / Х. Приходько // *Право України*. – 2009. – № 8. – С. 72-78.
3. *Дамаскин О. В.* Избирательный процесс и электорально-правовая культура: Учебно-практ. Пособие / О. В. Дамаскин, Е. В. Корчиги, Р. Р. Сеченова. – М.: Норма, 2005. – 272 с.
4. *Ключковський Ю.* Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект / Ю. Ключковський // *Право України*. – 2014. – № 7. – С. 157-166.
5. *Касьяненко Л.* Юридичний процес і правова процедура у фінансовому праві / Л. Касьяненко // *Публічне право*. – 2014. – № 1(13). – С. 54-59.
6. *Петришин О.* Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // *Право України*. – 2010. – № 3. – С. 24-35.
7. *Авер'янов В. Б.* Питання правового регулювання адміністративних процедур / В. Б. Авер'янов // *Конституція України – основа модернізації держави і суспільства. Матеріали наукової конференції (м. Харків, 21-22 червня 2001 р.)* / Упор. Ю. М. Грошевий, М. І. Панов. – Харків: Право, 2001. – С. 275-277.
8. *Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України* / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. – Харків: Право, 2013. – 272 с.
9. *Николина К. В.* Теоретичний аналіз співвідношення процедурних та матеріальних норм права / К. В. Николина // *Часопис Київського ун-ту права*. – 2012. – № 1. – С. 40-43.
10. *Федоренко В.* Утвердження процесуального конституційного права як запорука дієвості принципу верховенства права в Україні / В. Федоренко // *Право України*. – 2010. – № 3. – С. 89-97.
11. *Кузьменко О. В.* Взаємообумовленість та взаємозалежність змісту адміністративного процесу та адміністративної процедури від предмета адміністративного права // *Проблеми теорії та практики адміністративної юстиції: Збірник наук. статей / Відпов. ред. М. І. Цуркан, спец. ред. М. І. Смокович*. – К.: Юрінком Интер, 2012. – С. 69-79.
12. *Євсєєв О. П.* Процедури в конституційному праві України. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / О. П. Євсєєв. – Харків, 2009. – 19 с.
13. *Ківалов С.* Теоретико-правові засади адміністративного судочинства / Ківалов С., Біла-Тіунова Л. // *Право України*. – 2013. – № 12. – С. 193-207.
14. *Середя О. О.* Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні ви- міри. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. О. Середя. – К., 2008. – 20 с.
15. *Теорія держави і права: Підручник* / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Харків: Право, 2014. – 368 с.
16. *Князев С. Д.* Избирательный процесс: понятие, особенности и структура / С. Д. Князев // *Известия вузов. Правоведение*. – 1999. – № 3(226). – С. 42-54.
17. *Приходько Х.* До визначення історичних та змістовно-пізнавальних коренів формалізації конституційного процесу / Х. Приходько // *Юридична Україна*. – 2012. – № 7. – С. 16-23.
18. *Вешняков О. А.* Спільні завдання розвитку міжнародних виборчих стандартів / О. А. Вешняков // *Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення. Збірник матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13-15 листопада 2003 року)* / Ред. коллег. М. М. Рябець та ін. – К.: Нора-друк, 2003. – С. 54-62.

19. Федоренко В. Л. Категорія «виборчий процес» у конституційному праві: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти / В. Л. Федоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 30-40.

20. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури. Державно-процесуальне право: Навч. посібник / В. Г. Перепелюк. – Чернівці: Рута, 2004. – 350 с.

21. Про вибори народних депутатів України: Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 р. (в редакції від 17.04.2014 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

22. Про вибори Президента України: Закон України № 474-XIV від 05.03.1999 р. (в редакції від 20.05.2014 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.

Ключковський Ю. Б. Виборчий процес: процедурний аспект

Стаття присвячена дослідженню процедурного аспекту виборчого процесу. Обґрунтовано наявність суспільної потреби встановлення законом конкретних процедур реалізації прав та законних інтересів суб'єктів виборчого процесу. Підкреслено, що відповідний комплекс юридичних процедур визначає алгоритм (правову модель) юридичного процесу. Розглянуто поняття стадій виборчого процесу як сукупності процедур, спрямованих на досягнення визначеної проміжної чи остаточної конкретної мети виборчого процесу. Показано, що виборчому процесу не властива часова упорядкованість усіх стадій, які утворюють певні послідовності на кількох рівнях, окремі з яких між собою не пов'язані і здійснюються паралельно.

Ключові слова: юридичний процес, процедурний аспект юридичного процесу, виборчий процес, виборча процедура, стадія виборчого процесу.

Ключковский Ю. Б. Избирательный процесс: процедурный аспект

Статья посвящена исследованию процедурного аспекта избирательного процесса. Обосновано наличие общественной потребности установления законом конкретных процедур реализации прав и законных интересов субъектов избирательного процесса. Подчеркнуто, что соответствующий комплекс юридических процедур определяет алгоритм (правовую модель) юридического процесса. Рассмотрено понятие стадий избирательного процесса как совокупности процедур, направленных на достижение определенной промежуточной либо окончательной цели избирательного процесса. Показано, что избирательному процессу не свойственна временная упорядоченность всех стадий, формирующих некоторые последовательности на нескольких уровнях, отдельные из которых не связаны между собой и осуществляются параллельно.

Ключевые слова: юридический процесс, процедурный аспект юридического процесса, избирательный процесс, избирательная процедура, стадия избирательного процесса.

Kliuchkovskiy Yu. Electoral process: the procedural aspect

The article continues study of an electoral process as a kind of a non-jurisdictional constitutional legal process. . To ensure equal conditions to realize rights and possibilities of all subjects of an electoral process and to exclude abuses harming other subjects there appears necessity of accurate regulation the mode of actions of electoral process subjects determining the essence of this process. The notion of a stage of an electoral process is

considered being a set of procedures directed at reaching some intermediate or final specific goal of an electoral process. It is shown that the electoral process is not peculiar to the time ordering of all the stages of forming some sequence on several levels, some of which are not connected to each other and are performed in parallel.

Key words: juridical process, procedural aspect of juridical process, electoral process, electoral procedure, stage of electoral process.